

Jaume Fuster

CALITJA

EDICIONS DOCUMENTA BALEAR

2023

Orfe

Caminava per damunt l'empedrat del carrer de Los Olivos, mirant el terra. Les pedres irregulars que cobrien el sòl, ben atapeïdes, anivellades, allisades, esmolades pel trepitjar de milers de peus, suportaven el meu pas sense dir res. Me'n vaig, ho sabeu?, els vaig demanar. Me'n vaig. Però elles callaven, indiferents, com si no sabessin qui era, tot i que em coneixien prou. Les pedres del carrer de Los Olivos i de tots els carrers d'Estales havien sentit la pressió de la sola de les meves sabates, un dia i un altre. En els carrers de més avall, l'empedrat havia estat substituït per l'asfalt, sense cap mirament, però tots eren els meus carrers i les meves pedres, els carrers i les pedres i l'asfalt de ca meva.

De ca meva, dic, però, en tot cas, de la meva casa dels prop d'onze anys que hi vaig viure. Dels primers nou, no. Amb la maleta a punt, decidit a partir cap a Sant Andreu, va ser llavors, precisament llavors, que la pregunta se'm congria en el cervell: on és ca meva? Me n'anava i no ho tenia gens clar. Estales, Sant Andreu, Granada, Mallorca..., on era ca meva? Me n'anava perquè no sabia d'on era, però segurament perquè tampoc sabia qui era. Me n'anava perquè volia saber. Perquè ho volia saber. Tot.

Van haver de passar dies, mesos i anys fins que els meus afectes mallorquins foren substituïts, o complementats, pels afectes

granadins. Amb la meva germana, jo amb 9 anys i ella amb 6, vam ser literalment arrabassats del Sant Andreu de la nostra infantesa i empeltats en aquell Estales que fins aleshores no havia estat més que un nom en boca de la nostra mare. Després, a punt de fer 20 anys i amb certa perspectiva, em demanava quan comença, exactament, la vida d'una persona. Quan neix? Jo no en sé res de quan vaig néixer ni dels primers anys de la meva infantesa. Segurament tenia una vida, tenia vida, és clar, alenava, menjava, mirava, plorava i reia, però és com si aquells primers anys no haguessin existit. Va començar quan vaig fer la primera comunió, la meva vida? Va començar quan un capellà i unes monges em van fer prendre consciència de ser pecador i m'empeltaren un sentiment de culpabilitat, ben endins, en algun racó del cervell? Si com va dir el poeta, la pàtria és la infantesa, bona part de la meva hauria de ser Mallorca, per bé que als 9 anys, quan vaig deixar l'illa, jo continuava sent un infant, encara en ple procés de presa de consciència de la realitat que m'envoltava. Algú altre va afegir que, amb la infantesa, l'altre estaló de la meva pàtria hauria de ser la llengua. I jo, de llengües, ara en tenc dues, dues per parlar, però una per pensar. Jo sempre he pensat en mallorquí, per bé que el castellà em va acompanyar des del primer dia, en boca de ma mare. Amb aquesta adscripció sentimental, reforçada per un entorn físic, per un poble que, per petit que fos, aleshores ho era tot per a mi, aquest camí després continuaria i s'adaptaria al poble on anàrem a parar i que tan poc tenia a veure amb el de procedència. Dues infanteses, dues pàtries? En tot cas, dos mons que s'ignoraven mútuament.

Van passar onze anys, d'aleshores ençà, i després me'n vaig tornar. Me n'havia de tornar a Sant Andreu, aquell racó d'una illa d'un racó de la Mediterrània, com vaig acabar d'entendre amb el pas del temps. Me n'havia de tornar a veure si era capaç d'acabar de desembullar el rodets de fil de la meva biografia, que aleshores

tot just es començava a aclarir. La meva adscripció sentimental, ja ho he dit, s'havia segellat a la meva ànima amb l'entorn, si entenem entorn per un espai físic concret, per les cases, els carrers, la plaça, els arbres, les roques, l'església, les barques i la mar, sobretot la mar, elements que, a força de veure'ls cada dia, esdevingueren l'escenari on vaig començar a representar l'obra de la meva existència. Però, a banda del pes i la força del lloc concret de Sant Andreu, ara sé que la meva adscripció sentimental també va quedar sotmesa a coses intangibles, a components sense forma, sense relleu físic, elements que no es podien veure amb els ulls, tintats amb el color del pensament i, això no obstant, totalment perceptibles, perfectament reals. Primer, deixar el poble on havia nascut i havia donat les primeres passes, i d'on vaig esser arrabassat. D'un dia per l'altre, Sant Andreu va desaparèixer de la meva vista i en aquest estat d'absència va romandre durant onze anys. La segona, i més important, la desaparició del meu pare, en Colau Melis, també d'un dia per l'altre, instal·lat així mateix en una absència insuperable durant el mateix període de temps. Aquests dos fets que, inicialment, no vaig relacionar l'un amb l'altre, establiren un vincle indeleble entre si i amb bona part d'anys de la meua vida que mai ha estat suprimit.

Onze anys són un període de temps prou llarg per estroncar la vena dels records, però en el meu cas mai m'abandonaren les imatges de mon pare, en primer lloc, ni les del lloc on em vaig criar fins que partírem cap a Estales, tampoc. Imatges nítides, fotografies impreses en el meu cervell que, tot i la meua adaptació al nou entorn, sempre em procuraren una font d'enyorança que tampoc no s'eixugà mai. La padrina Francina; el patró Joan es Rus i la seva dona, madò Bel, veïns nostres; don Llorenç, el mestre de l'escola; en Samot del bar; l'amo Andreu González de la botiga de devora la platgeta, l'amo en Ramon es Català, armador de xarxes com cap altre; sor Engràcia i sor Margalida, monges

del convent on vaig aprendre les primeres lletres; el carter, l'amo en Tomeu Bibiloni; don Joan Sastre, el metge; els germans Tòfol i Tomeu Porrassa, aquells vells i entranyables pescadors ja retirats..., i totes i cadascuna de les cares de totes i cadascuna de les persones de Sant Andreu, que, sense excepció, quan em veien, m'escometien amb un «on vas, Llorençet?», «com va, nin?», «que ja heu sortit d'escola?», i coses així. Perquè a Sant Andreu, fins que ens n'anàrem, tothom escometia tothom, amb ganes o sense. I després hi havia l'església, ca les monges, el casal de Can Moranta, allà dalt, la fonda de cas Tambor, l'hotel Las Almenas, el bar Vistamar, la platja de Son Dau i la nostra petita, estimada, incomparable platgeta, a dues passes de ca nostra, a dues passes de pertot, sovint farcida de llaüts. Sant Andreu era tot lo món, tot el meu món, d'on no n'havia sortit més que dues vegades per anar d'excursió a Lluc –pagada pels senyors de Can Moranta, precisament–, amb final en el teatre Balear de Palma, a veure una funció de circ.

Però a començaments de l'any 1957 va passar alguna cosa grossa, en el poble. Als nins no ens en parlaven, d'aquestes coses, i ni tan sols s'esmentaven davant nosaltres. Hi ha roba estesa, deien els majors. Però, amb gairebé 9 anys, l'esponja del teu cervell ja xucla molta informació i capta més coses de les que s'expressen en veu alta. Una paraula aquí, un silenci allà i un gest allà deçà van teixint una xarxa cada vegada més espessa, on, allò que no es diu, tanmateix acaba per posar-se de manifest. I allò gros que havia passat a Sant Andreu és que havia mort un home. Més ben dit, l'havien matat, dins la barca en què mon pare anava embarcat. El mort, vaig anar aclarint, era precisament l'amo de la barca. El poble n'anava ple.

Al cap de dos dies d'aquells fets i abans que jo en sabés res, va ser quan es produí la desaparició del meu pare. És a fer un viatge, ens va dir la mare. Però el meu cervell continuà xucla que xucla

i aviat va relacionar dues paraules que no sabia com fer compatibles: pare i presó, on el mateix concepte de presó m'era gairebé desconegut. De tot d'una no sabia què era exactament la presó, però vaig acabar associant-la amb un lloc on anaven a parar els que havien comès algun delictes. Només la insistència de ma mare en la qüestió del viatge aconseguia frenar les meves especulacions. En tot cas, fos on fos el pare, allò incontestable era que havia estat esborrat de la nostra vida de forma radical i d'aleshores ençà no l'havia tornat a veure. La meva germana, petitona, ho entenia encara menys que jo. La meva mare, per la seva banda, amb un posat hieràtic, distant, proscrivia qualsevol manifestació en el seu rostre que fos capaç de delatar el desconsol que sens dubte l'havia d'afligir. On havia anat a parar la seva expressivitat habitual? On eren el seu somriure perenne i l'eloqüència dels seus ulls? També en el seu cas hauria de referir-me a una altra absència sobtada, ma mare fugida de casa i refugiada en ella mateixa, lluny de nosaltres, lluny de tothom. I llavors la padrina, l'estimada, inoblidable i insubstituïble padrina Francina que, aquesta sí, no podia contenir l'abatiment i la tristesa que la tenallaven, ni podia reprimir les llàgrimes que vessaven dels seus ulls: massa dolor per un fill que, al capdavant, no era més que a fer un viatge, segons deien...

A l'escola hi havia un orfe, en Miquel Negre, però en aquest cas era de bon de veres. Son pare havia mort fent un pou: un barrobí explotà sense que l'home tengués temps de sortir del clot, no se sap per què. En Miquel és un poc major que jo i quan aquest succés va tenir lloc, cap al 1955, ell devia tenir 9 o 10 anys. Es va quedar sense pare i a tots feia llàstima, molta pena, almenys a mi. No em podia imaginar, tan aferrat com estava jo a mon pare, que es pogués viure sense una persona que era gairebé tota la teva vida. Als meus quasi 7 anys, tot i ser encara tan tendre, vaig pensar que, si em passàs una cosa així, no ho podria pair. Què faria, jo, sense mon pare?

Quan aquest va desaparèixer, fos a fer un viatge o fos a on fos, em vaig preguntar si jo també era un orfe, com en Miquel Negre. Però no, mon pare no era mort. Aquesta paraula, mort, no la vaig sentir mai. Mort, no. No. Què era jo, aleshores? Un nin sense pare. I que no és el mateix? No ho puc saber. Del que vaig estar segur, des del primer moment, era que la seva desaparició no havia estat voluntària, ell mai ens hauria abandonat per pròpia decisió, i, això no obstant, em vaig sentir abandonat, desemparat, sense saber a qui donar-ne la culpa, i menys a ell. La idea del viatge m'era un refugi de consol, tornarà, em deia a mi mateix, però era una imatge entelada per aquella altra paraula que, adesiara, passava en un vol: presó.

El temps, indiferent a les meves cuites, seguia el seu curs, i primavera i estiu feren el seu camí fins que la tardor guaità el nas. Vaig acabar un altre curs a l'escola unitària, amb bones notes, i el mestre va dir a ma mare que potser estaria bé que l'any vinent em presentàs a l'ingrés per fer el batxillerat. El què?, demanà ma mare. Per batxillerats estam nosaltres, ara mateix! Ella, ma mare, després d'uns anys, havia tornat a fer feina a la Residència, com quan arribà a Sant Andreu, i on l'oncle Fernando, cosí de son pare, trastejava per dins la cuina ni se sabia des de quan. Sense la *part* de mon pare, a la casa havíem quedat sense cap altre ingrés, tret d'una misèrrima pensió de viudetat de la padrina Francina. Mentrestant, aquesta ens tengué esment aquell estiu inhòspit i ni les capbussades diàries a la platgeta em procuraven una mica d'assossec. Per moments, em vaig sentir ofès, ofès amb tot el que m'envoltava i ofès amb mi mateix, com si d'alguna manera fos jo el culpable del que estava passant. Què t'he fet, mon pare, perquè m'hagis fugit d'aquesta manera?

No em sabia agombolar a la nova situació, era incapaç d'adaptar-me a aquella absència, a tanta absència, i tampoc sabia com plorar-la, de manera que em vaig posar a cercar. Sense cap raó,

sense cap criteri, vaig començar a escodrinyar tots els racons de la casa, a escorcollar tots els indrets d'aquell casetull del carrer José Antonio. Dins la mateixa habitació dels meus pares, davall el llit, dins la cambra de la padrina, dins el galliner del corral, i especialment dins la cuineta, pertot vaig mirar, una vegada i una altra, convençut que, en una d'aquelles, em trobaria mon pare fent l'horeta, o donant menjar a les gallines, o assegut a taula esperant que la padrina escaldàs les sopes. Vaig cercar amb una fe i un convenciment renovats dia a dia, des de la ingenuïtat i la candidesa dels meus 9 anys. Especialment dins la cuina, bé que m'hi vaig escarrassar explorant tots els racons de l'estança, com si aquesta no fossin més que dotze metres mal comptats que es percebien amb un cop d'ull. I tanta quimera hi posava que, més d'una vegada, vaig acabar veient mon pare, davant meu, corporificat, real com l'escalfapanxes, el meu pare que em xerrava, Llorençet, fill meu, fes bonda, i espera'm, que tornaré. Que tornaré! Que tornaré! Aquell racó sempre havia estat l'epicentre de la casa, especialment a l'hivern, amb el foc encès tothora, reconfortant erupció permanent, minúscula vetlleria on ens agombolàvem nosaltres sis i encara l'amo en Biel Martina, la seva dona, madò Joana Tercera i el seu fill Climent. No, no passàvem fred. I voleu saber qui estava al timó d'aquella barca? Idò sí, la padrina Francina. Petita, magra, de geni adust, de geni empàtic, de geni noble, sempre activada, sempre a punt. Vaig enyorar molt mon pare, aquells anys a Estales, però la padrina, ai, la padrina!, com m'hauria agradat veure-la altra vegada i abraçar-la.

I després, el moll, també vaig cercar pel moll, però amb menys convicció. Si fos per allà, algú l'hauria vist i m'ho dirien. A més, què hi hauria de fer, pel moll, sense comparèixer per ca nostra? Vaig guaitar a la llotja del peix i al tenyidor, vaig mirar per darrere els *bous* acaramullats i..., és clar, devers la *Paquita y Manuel*, la barca on ell havia anat embarcat fins que va desaparèixer. I no,

no en vaig treure trellat. Si de cas, la percepció d'un sentiment d'empatia –una paraula que aleshores no feia part del meu vocabulari, i que jo devia traduir com a ‘simpatia’–; de solidaritat, en definitiva, per part de la gent d'allà baix. Tot plegat comportava una inevitable sensació de protagonisme per part meva, com si d'aquella desgraciada situació me'n correspongués algun mèrit, barrejat amb el sentiment de culpabilitat que no podia obviar. De paraules, poques; mirades, si de cas, mirades que volien dir no sé què exactament, però que se m'adreçaven i amb les quals jo em sentia acompanyat. Els coneixia tots, als del moll: els *armadors* de *bous* i de trasmalls, els mariners de barca grossa –els *bovers*– i petita, la gent del varador, el zelador, i tots em coneixien a mi. De fet, en el moll, que era com dir gairebé tot el poble, tothom coneixia tothom. Quan recordam el poble d'aquells anys ens hi solem referir com a una família, amb un to condescendent, però aquests mateixos anys m'han ensenyat que de famílies també n'hi ha de malavingudes. En tot cas, la gent del moll sí que compartia moltes coses, molts d'aspectes que ens cohesionaven com a societat: feina, llengua, religió obligatòria, règim polític imposat, pobresa... Bé, en realitat, d'aquestes coses, ara que ho veig, n'hi havia alguna que en comptes de cohesionar-nos devien esquarterar la nostra petita col·lectivitat, per més que jo aleshores no ho percebés. Hi havia hagut una guerra, però la gent callava, perquè els mallorquins no som gaire vehements i, a més, perquè el silenci venia exigit, obligat per unes autoritats poc receptives a l'opinió pública, com vaig saber molt posteriorment. I encara ara.